

Recenzje

BP ANDRZEJ F. DZIUBA

Rocznik Teologiczny
LIX – z. 3/2017
s. 613-619

Bartuschat, Johannes i Franca Strologo, red. 2016. *Carlo Magno in Italia e la fortuna dei libri di cavalleria. Ravenna:* Longo Editore. S. 511.

Europa zawsze stanowiła szczególne centrum myśli i konstrukcji cywilizacyjnych, obficie związanych m.in. z polityką, filozofią czy religią. Bowiem zawsze niezwykle trudno jest rozdzielić całość tych komponentów, zwłaszcza mając na względzie tamte czasy. Wówczas wzajemne powiązania były szczególnie znaczące, choć nie zawsze zewnętrznym jasne i łatwe do rozeznania, a tym bardziej do obiektywnej oceny.

Karol Wielki (742-814) pozostaje znaczącym symbolem osobowym w dziejach Europy. Król Franków od 768 roku, cesarz rzymski od 800 roku z dynastii Karolingów. Wycisnął on niezatarte piętno, nie tylko w swoich czasach. Wielki prawodawca, opiekun nauki i oświaty („renesans karoliński”); odnowiciel średniowiecznego cesarstwa rzymskiego na Zachodzie.

Nie dziwi zatem ciągle żywe zainteresowanie jego życiem i działalnością. Jednak jeszcze bardziej godne uwagi są badania wokół jego spuścizny oraz szerokiego oddziaływania na Europę, i to przez wiele wieków. Także i dziś można zauważyć jego obecność, choć czasem nie chce się tego zauważyć. Ciekawy, a jednocześnie stosunkowo szczegółowy, jest wątek podejmowany w omawianych aktach.

Prezentowany zbiór zawiera materiały z Międzynarodowego Kongresu wokół tematu: „Karol Wielki we Włoszech a fortuna w literaturze rycerskiej”, który odbył się w Zurychu, w dniach 6-8 maja 2014 roku. W tym właśnie roku upływało 1200 lat od śmierci cesarza. Zbiór zawiera niemal całą dokumentację. Brakuje wystąpienia Franco Tomasi, który

koncentrował się wokół problematyki Tasso. W to miejsce zamieszczono tekst Paola Casella (s. 7). Książka ukazała się jako 51 tom w serii *Memoria del tempo. Collana di testi e studi medievali e rinascimentali*. Jest to ceniona edycja wielu znaczących materiałów.

Książkę otwiera dedykacja dla Cesare Segre (s. 1), a następnie zamieszczono tekst: „Karol Wielki we Włoszech i fortuna ksiąg rycerskich” pióra Johannes Bartuschat i Franca Strologo (s. 7-10). Warto zauważyć, że wspomniani autorzy i są także redaktorami całego zbioru. Obydwaj wykładają literaturę włoską na Uniwersytecie w Zurychu. J. Bartuschat wydał monografie m.in.: *Les „Vies” de Dante, Petrarque et Boccace en Italie (XVIIe-XVe siecles). Contribution a l’histoire du genre biographique* (2007). Natomiast F. Strologo *„La Spagna” nella letteratura cavalleresca italiana* (2014). Należy dodać, iż ważne prace redakcyjne wykonały także: Rosa Pittorino, Valeria Frei i Katia Senjic (s. 10). Dobrze, że zwraca się także uwagę na pracowników, jakby z drugiej linii prac edytorskich.

Na swoiste drugie wprowadzenie (s. 11-52) składają się następujące wystąpienia: Ottavio Besomi „Wspomnienie o Cesare Segre” (s. 13-17) i Riccardo Bruscaagli „*Cinque Canti*” Ariosto (s. 19-52). Całość zbioru akt podzielona została na cztery części, a te z kolei na dwadzieścia wystąpień, a w tym jeden dodany artykuł wspomniany już wyżej.

Pierwsza część zbioru nosi tytuł: *Epika francuska we Włoszech, między „Chansons de Geste” i historiami „Spagna”* (s. 53-142) i zawiera pięć wystąpień. Najpierw Maria Luisa Meneghetti podejmuje temat: *Fortuna i kanony w eposie francuskiej we Włoszech: uwagi o tradycji rękopiśmiennej* (s. 55-66). Natomiast Maria Grazia Capusso ukazała kwestie: *Relikty zaginionej tradycji: „Macaire” z Cod. Marc. fr. XIII i świadectwa romansów w oparciu o „Reine Sebile”* (s. 67-89). *Karol Wielki w „Entree d’Espagne”* naszkicował Marco Infurna (s. 91-101). Natomiast *Wschód i islam w „Spagna in prosa”* ukazał Frej Moretti (s. 103-124). Jako ostatnie podano wystąpienie Marco Villorresi zatytułowane: *Głosy i pisma dla historii Hiszpanii* (s. 125-142).

Arcydzieła literatury rycerskiej to tematyka drugiej części omawianego zbioru, na który składają się cztery teksty (s. 143-219). Jako pierwszy podano krótki materiał Stefano Carrai „Czuję dalekie przywołanie mnie rogiem”: *kłęska Roncisvalle jako zakończenie „Morgante”* (s. 145-151). Natomiast Cristina Montagnani analizuje kwestię: *Orlando między pasterzami* (s. 153-162). *Malarz Ariosto. O naturze figuratywnej „Furioso”* mówił dość szczegółowo Francesco Ferretti (s. 163-192). Tę część zamyka tekst Paola Casella, która prezentuje temat: *Retoryka uczuć w „Orlando Furioso” i w „Gerusalemme liberata”* (s. 193-219).

Część trzecia analizuje temat: *Historie rycerskie na dworach, placach w rynkach wydawniczych* rozpracowany w trzech wystąpieniach (s. 221-323). *Esteńskie manuskrypty rycerskie: karolińskie* zaprezentowała Antonia Tissoni Benvenuti (s. 223-249). Cristina Dondi i Neil Harris obszernie ukazały zagadnienie: *Romansy rycerskie w „Zornale” Francesco de Madiis (1484-1488): profil towaroznawczy w ogólności* (s. 251-299). Referat pt. *Paladyni i śpiewacy. Punkty o oralności we włoskiej tradycji rycerskiej w XIV i XV wieku*, zamykający tę część, podjęła Luca Degl'Innocenti (s. 301-323).

Literatura rycerska w materii karolińskiej od historii w kierunku współczesności zaprezentowano w czwartej części zbioru, na którą składa się osiem tekstów (s. 325-508).

Jako pierwsza Tina Matarrese omawia temat: *Literatura rycerska od fantastyki do historii: „wojny włoskie” między śpiewakami i poematami arostańskimi* (s. 327-338). Natomiast „Uwagi leksykalne o niektórych romansach rycerskich między XIV a XV stuleciem” przeanalizował Andrea Canova (s. 339-357). Z kolei Gabriele Bucchi prezentuje ważne dzieło, wskazując jednocześnie na jego charakterystyczne elementy: „*Leandra*” *Pietro Durante da Gualdo: cudowności egzotyczne i propaganda religijna w poemacie rycerskim z pierwszej połowy XV wieku* (s. 359-383).

Dalsze teksty w tej części otwiera Jane E. Everson „*Jest bardziej człowiekiem niż królem*”: *Karol Wielki w „Mambriano”* (s. 385-402).

Z kolei Daniela Delcorno Branca przybliży temat: *O śladach Ariosto, ale nie tylko: „Marfisa bizzarra” Giovanbattista Dragoncino da Fano* (s. 403-426). *Od cywilnych rozmów do homilii: przypowieść Francesco Berni* zaprezentowała Maria Cristina Cabani (s. 427-455). Leslie Zarker Morgan analizuje dość kontrowersyjnie sformułowany temat: *Karol Wielki w Bolonii... i w Ameryce Północnej: Pier Jacopo Martello i tradycja rycerska* (s. 457-479). Całość książki zamyka przedłożenie Marina Beer *Księgi karolińskie jako kierunek komizmu w literaturze włoskiej. Zapiski i dywagacje* (s. 481-508).

Książkę zamyka schematyczny spis treści (s. 509-511).

W tak różnych sekcjach prezentowanego zbioru znalazły się ciekawe informacje ogólne oraz szczegółowe odnoszące się do historii literatury rycerskiej. Te pierwsze są często potrzebne, jako szerszy kontekst dla bardziej pogłębionych analiz konkretnych i zarazem szczegółowych. Tutaj dochodzi do głosu bardzo ważny i szeroki, a zarazem interesujący nurt karoliński we Włoszech. To obraz czasów średniowiecznych, w które wpisane są m.in. *Chanson de Roland*. Z kolei z renesansu jawią się w zbiorze m.in. *Morgante, Innamorato, Furioso, Liberat*”.

W recenzji zrezygnowana z podawania tytułów przywoływanych dzieł w przekładzie na język polski, choć są one znane i funkcjonują w historii literatury. Wydaje się jednak, że w takim kontekście bardziej słusznym jest zachowanie tytułów w języku włoskim, niejednokrotnie są to także swoiste hasła, które funkcjonują w literaturze światowej. Jest to szansa doświadczenia swoistego ducha i życia kulturowego tych tekstów literackich, w zdecydowanej większości.

W książce teksty swe zaproponowali wybitni znawcy tematyki. Szkoda, że nie podano choćby ich krótkiego *curriculum vitae* oraz dorobku naukowego. Zawsze takie informacje stają się ważnym przesłaniem dla podejmowanej lektury i mogą stać się motywacją głębszego namysłu. Uderza bogata baza źródłowa, która niekiedy jawi się wręcz jako subtelna mozaika przywoływanych tekstów i informacji bibliograficznych. Świadczy to o kompetencjach autorów oraz o ich szczegółowych

zainteresowaniach badawczych. Są to wybitni znawcy w swoich dziedzinach, uznani na skalę światową.

Uderza w opracowaniu, i to o charakterze historycznym, brak indeksów, a więc tak osobowego i geograficznego. Widać zatem, że redaktorzy nie zadali sobie trudu, aby spełnić pewne standardy dla pogłębionych prac historycznych. Zawsze indeksy są ważną pomocą dla twórczej lektury całego zbioru. Także oczekiwana byłaby bibliografia całości. To jednak byłoby przedsięwzięciem trudnym i bardzo pracochłonnym, zwłaszcza, że poszczególni autorzy mają własne preferencje organizowania bibliografii.

Wydaje się, że w takim zbiorze potrzebne byłoby pewne zestawienie chronologiczne, tak ogólnej historii politycznej świata, jak i historii Europy oraz historii chrześcijaństwa. Takie zestawienia ułatwiają lekturę tak zróżnicowanego opracowania, zwłaszcza w kontekście wielu szczegółowych informacji oraz różnorodności postrzegania wydarzeń historycznych przez poszczególnych autorów.

W licznych partiach książki występują bardzo obfite przypisy (s. 28, 76, 104-108, 110-111, 269, 386). Często to dopowiedzenia czy przywołania różnych ważnych źródeł. Jest to cenny materiał i godny lektury. Cennymi dopowiedzenia są różnorodne tabele i zestawienia (s. 65-66, 79-80, 86, 297). W książce znalazły się także reprodukcje czy faksymile tekstów źródłowych (s. 298-299, 381, 479). Ważnym elementem są także dość liczne przywołania tekstów w bezpośredniej narracji badawczej.

Prezentowany zbiór jest cennym pochyleniem się nad bardzo ważnym zagadnieniem kulturowym i społecznym, oczywiście szczególnie znaczącym dla Europy Zachodniej. Nie mniej jednak, mając na względzie duchowość rycerską jest to godny uwagi zbiór także dla Europy Środkowo-Wschodniej. Tym bardziej, jeśli dołączy się do tego – zdecydowania inna – duchowość zakonów rycerskich czasów krucjat, szczególnie do Ziemi Świętej. Można nawet, w pewnym sensie, w specyficie rycerskiej, o której rozważają autorzy tekstów, upatrywać pewnych idei, które nabrały innego ducha i ukierunkowania zwłaszcza w XI i XII

wieku, właśnie jako wyprawy krzyżowe, a więc *de facto* rycerskie. W tym kontekście ciekawym fenomenem są także krucjaty w średniowiecznej Hiszpanii (oczywiście to tylko nazwa umowna tych terenów).

Rycerskość była zawsze ważnym elementem kultury europejskiej, choć przybierała różne postaci, przejawy i struktury. To wręcz jedna ze specyfik męskiej prezentacji, w tamtejszej kulturze i stylu życia. Zresztą chyba nadal żywo obecna, choć w innych formach i inaczej nazywana. Owa rycerskość, zdaje się w czasach czy specyficie karolińskiej miała inne ideały i ukierunkowania, co pokazuje wiele zaprezentowanych w zbiorze studiów i szczegółowych bardzo pogłębionych badań. Interesująca, wręcz pięknie wybrzmiewa ona w wielu przywoływanych dziełach literackich.

Niestety w książce zbyt mało, wręcz marginalnie wybrzmiewa kontekst religijny, a zwłaszcza chrześcijański prezentowanego zagadnienia. Jest to zatem w wielu miejscach propozycja badawcza bardzo zeświecczona, zsekularyzowana, a więc *de facto* także daleka od prawdy historycznej i kulturowej Starego Kontynentu. Wydaje się bowiem, że w Europie – tamtego czasu – wręcz jest niemożliwym pominięcie wątków religijnych. Idąc jeszcze głębiej i dalej wątków osobowej wiary i świadectwa Ewangelii, choć oczywiście nie są one łatwe do pełnego rozeznania i opisu.

Duchowość rycerska – czasów średniowiecznych – stanowiła pewną ofertę drogi chrześcijańskiego życia, zwłaszcza dla chrześcijańskich mężczyzn. Co więcej, była to oferta uznawana za pewien ideał godny naśladowania, a często także jako pewne znamię bardziej dojrzałej wiary. Zresztą można to zauważyć w licznych tekstach źródłowych. Niestety proponowane interpretacje są mniej pogłębione, niekiedy wręcz nie chcą dotknąć tego poziomu, gdyż dotka często on kategorii religii i wiary. Poprawna europejskość zdaje się, że i tutaj ma swoje odbicie, oczywiście ze szkodą dla nauki.

Rycerskość średniowieczna niosła pewien styl życia i zachowania, zwłaszcza w stosunku do innych ludzi, a szczególnie kobiet. Prezentowała

zazwyczaj swoistą szlachetność postaw i zachowań, która niejednokrotnie miała konotacje z pochodzeniem. Wydaje się, że te wątki zbyt mało wybrzmiewają w książce, a są one wręcz kluczowe dla zrozumienia narracji wielu prezentowanych tekstów oraz ich szerokiego oddziaływania społecznego jak i kulturowego, a nawet religijnego.

Zresztą na tej kanwie można doszukiwać się przetrwania tych ideałów, choć znacznie już w innej formie czy „oprawie”. Takie postawy są wręcz oczekiwane, a z drugiej strony niestety dla ich zdeprecjonowania postrzegane jako tradycjonalizm czy konserwatyzm. Faktycznie, szczerść i piękno postaw, a więc wolność od ideologii, wyzwala takie negatywne odczucia i oczekiwania we wzajemnych relacjach. Wydaje się zatem, że mimo wszystko rycerskość, choć zmodyfikowana czy inaczej nazywana, jest jednak ciągle aktualna i zarazem oczekiwana. Zresztą sam termin rycerskość ma niekiedy pewne konotacje poza pojęciowe, ale jednocześnie realne.

Wydaje się, że w kontekście współczesnej Europy badania wokół takiej problematyki są szczególnie ważne. Dotykają one bowiem korzeni Europy, jej tożsamości, z czym wielu współczesnych przywódców politycznych ma, wręcz z racji uwikłań ideologicznych, politycznych oraz ekonomicznych liczne problemy. Poprawność stawia wymagania i jednocześnie niszczy człowieka. Dziś już jednak wielu nie chce budować Europy cesarza rzymskiego Karola Wielkiego, choć może o takiej myśli, zwłaszcza w Niemczech. Globalna polityka wręcz boi się Europy autentycznie zjednoczonej oraz bogatej kulturowo, silnej narodami, a więc praktycznie mocnej w świecie.

Współczesność jest niezwykle rozdrobniona, i dlatego nie ma wielu elementów gwarantujących stabilność. Chyba taka jest właśnie świadomą polityką międzynarodową, która ma zniszczyć realizm historii, trwania i jednocześnie przyszłości. Prezentowana książka, w swej zwartej propozycji i różnych aspektach, temu zaprzecza. Choć refleksja nad przeszłością to jednak pragnie ideału jedności i twórczego wychylenia ku przyszłości.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LIX

Zeszyt 3

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2017

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Ślawik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr Jerzy Sojka

Skład komputerowy – Łukasz Troc

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa tel. +4822 635-68-55

Nakład: 200 egz., objętość ark. wyd.: 12,6

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10,
15-703 Białystok

Spis treści

ARTYKUŁY:

METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), ANDRZEJ BACZYŃSKI, <i>Duch Święty w dziele uświęcenia człowieka</i>	373
MARCIN HINTZ, <i>Badania w zakresie teologii systematycznej w Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego</i>	405
JERZY OSTAPCZUK, <i>Rozważania o genezie cyrylickiego kijowskiego ewangeliarza pełnego z 1707 roku</i>	425
WŁODZIMIERZ WOŁOSIUK, <i>Fenomen sakralny twórczości wokalne Aleksego Turenkowa</i>	469
ZBIGNIEW KAŻMIERCZAK, <i>Kwakryzm liberalny jako odpowiedź na współczesną wielość kulturowo-religijną</i>	509
MARCIN RZEPKA, <i>Historiografia pentekostalna i postkolonializm: przewartościowania i reinterpretacje</i>	527

JUBILEUSZE:

WILHELM SCHWENDEMANN, <i>Sola Scriptura - eine Anfrage an das Bibelverständnis Martin Luthers</i>	549
WILHELM SCHWENDEMANN, <i>Was jeder Evangelische wissen muss – Basics des Christentums – eine Gesprächsveranstaltung</i>	575
KAROL TOEPLITZ, <i>Wyjście (ucieczka?) z Egiptu</i>	595

RECENZJE:

Bartuschat, Johannes i Franca Strologo, red. 2016. <i>Carlo Magno in Italia e la fortuna dei libri di cavalleria</i> . Ravenna: Longo Editore. Ss. 511. (bp Andrzej F. Dziuba).	613
Joseph F. O’Callaghan. 2016. <i>Rekonkwista. Krucjaty w średniowiecznej Hiszpanii</i> . Przekład Jan Szkudliński. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. Ss. 397 (bp Andrzej F. Dziuba).	621
Wykaz autorów	629

Wykaz autorów

- Baczyński Andrzej**, a.baczynski@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Hintz Marcin**, hintz@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Każmierczak Zbigniew**, zkazmierczak@gmail.com, Uniwersytet w Białymstoku, Instytut Socjologii i Kognitywistyki, Pl. NZS 1, 15-420 Białystok
- Ostapczuk Jerzy**, j.ostapczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Rzepka Marcin**, marcin.rzepka@upjp2.edu.pl, Instytut Historii UPJPII ul. Kanonicza 9, 31-002 Kraków
- Metropolita Sawa (Michał Hrycuniak)**, m.hrycuniak@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Schwendemann Wilhelm**, schwendemann@eh-freiburg.de, Evangelische Hochschule Freiburg, Bugginger Straße 38, 79114 Freiburg
- Toeplitz Karol**, teologia@chat.edu.pl, emerytowany profesor zwyczajny w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Wołosiuk Włodzimierz**, w.wolosiuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa